

**ПЕРЕКЛАД МЕТАФОРИЧНИХ ТЕРМІНІВ, АБРЕВІАТУР І
ТЕРМІНІВ З АНТРОПОНІМАМИ У ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ І
ТЕЛЕПЕРЕДАЧАХ**

Ірина ГРИЦАЙ (Київ, Україна)

У статті розглянуто і проаналізовано способи перекладу метафоричних термінів, аббревіатур і термінів з антропонімами у творах наукової фантастики та науково-популярних передачах. Дослідження виконано на творах Герберта Веллса, Айзека Азімова та телепередачах «Руйнівники міфів» і «Топ Гір».

Ключові слова: метафоричні терміни, аббревіатури, терміни з антропонімами, художні твори, телепередачі, переклад, нетехнічний контекст.

The article deals with the translation of metaphorical terms, abbreviations and anthroponyms in science fiction and popular science TV programs. The research has been made on the basis of Herbert Wells's and Isaac Azimov's texts as well as Mythbusters and Top Gear TV programs.

Key words: metaphorical terms, abbreviations, anthroponyms, science fiction, popular science TV programs, translation, nontechnical context.

Сучасне суспільство неможливо уявити без засобів масової інформації та телебачення, які є своєрідним інформатором, що подає відомості про найрізноманітніші події у житті соціуму. ЗМІ здатні без зволікань фіксувати й доносити до читачів усе нове, поширювати наукові знання, пропагувати політичні ідеї, а також виконувати розважальну функцію. Художня література, у свою чергу, є формою суспільної свідомості, дзеркалом дійсності і відображенням усіх сфер людської діяльності, тому чутливо реагує і всебічно відтворює багатогранні явища суспільного життя.

Телевізійне мовлення та мова художньої літератури відрізняються своєю емоційністю та експресивністю, образністю та виразністю, що створюється завдяки використанню різних засобів виразності та експресивно-оцінної лексики, зокрема вузькоспеціалізованої і соціально-професійної лексики. Все частіше автори залучають до художнього тексту терміни не тільки для опису певних наукових явищ, предметів технічних галузей знань, але й для вираження характеристик героя, його уподобань та занять. У науково-популярних

передачах терміни найчастіше використовуються для опису технічних новинок, тенденцій та відкриттів у науковій сфері.

З точки зору перекладу терміни становлять основну складність, оскільки труднощі пов'язані не з перекладом окремих термінів, які зафіксовані в термінологічному словнику, а з передачею правильного змісту кожної фрази. При перекладі складних термінів та термінів-словосполучень важливу роль відіграє аналіз семантичних зв'язків між окремими компонентами терміна. Основні труднощі перекладу технічних термінів полягають у наявності метафоричних термінів та термінів з антропонімами, яким притаманна певна образність, а також термінів-аббревіатур, відповідник до яких досить важко підібрати через їх полісемію у різних галузях науки і техніки [2: 79-80].

Проблемою функціонування і перекладу термінів у художніх творах та засобах масової інформації займається чимало дослідників. Серед них Г.О. Абакумова, В.Л. Карпова, Т.В. Катиш, Т.К. Молодід, Є.В. Панаєва, О.Д. Пономарів та інші.

Актуальність статті визначається тим, що метафоричні терміни, аббревіатури і терміни з антропонімами завжди становили певну складність при перекладі, а також досі мало уваги приділялося саме особливостям перекладу цих термінів у творах художнього стилю та у телепередачах, оскільки термін вважався ознакою науково-технічного стилю. При перекладі термінів у художніх текстах та телевізійних програмах слід звертати значну увагу на контекст та стилістичні особливості тексту й відповідно до цього підбирати найбільш адекватний варіант перекладу, який не завжди може передаватися терміном в українській мові.

Метою статті є визначення й аналіз можливих варіантів перекладу вищевказаних термінів у художніх творах і телепередачах.

Матеріалом дослідження стали художні твори Герберта Веллса «Війна світів» і «Машина часу», збірник оповідань Айзека Азімова «Я, Робот» та їх україномовні відповідники, а також науково-популярні телевізійні передачі «Руйнівники міфів» і «Top Gear» та їх переклади українською мовою.

У художніх текстах та науково-популярних передачах серед загальноживаних слів і термінів зустрічаються мовні (“стерті”) і мовленнєві (індивідуально-авторські) метафори. Їх відповідники зазвичай зазначені у словниках і при перекладі вони можуть передаватися як метафоричним словом, так і неметафоричним, тому особливої складності при перекладі вони не становлять. Складнішим є переклад метафоричних термінів, оскільки у мові перекладу вони не мають усталених перекладних відповідників, виступаючи фактично семантичними новоутвореннями.

Проаналізувавши переклад метафоричних термінів у художніх творах та науково-популярних передачах, було виділено три основних способи передачі метафоричних термінів:

1. метафоричним словом, що має такий же або дуже подібний характер образності:

In fact, if you use your flash, you'll probably find that the side of the cliff is covered with, say, hoar-sulphur, or maybe quicksilver dew [9: 51]. - Якби ти вимкнув ліхтар, то, може б, побачив, що цей бік скелі вкритий сірчаним інесем, або ж ртутною росою [3: 376].

However, the heat, the hard solar radiations, and the electron storms made the post a difficult one [12]. - Але через спеку, інтенсивну сонячну радіацію й електронні бурі працювати їм було вкрай важко [6].

2. метафоричним словом, що має інший характер образності:

As it dawned upon me first, it presented a sort of metallic spider with five jointed, agile legs, and with an extraordinary number of jointed levers, bars, and reaching and clutching tentacles about its body [9: 145]. - На перший погляд вона нагадувала металевого павука з п'ятьма рухливими суглобистими лапами, з безліччю малих колінчатих важелів та хапальних щупальців навколо корпусу [3: 431].

Another steely tentacle directed the powder from the basin along a ribbed channel towards some receiver that was hidden from me by the mound of bluish dust [9: 156]. - Ще одне сталеве щупальце колінчатою трубою переправляло

порошок із казана до якоїсь посудини, прихованої від мене купою голубуватого пилу [3: 419].

3. неметафоричним словом, що передає тільки денотативний зміст англійського метафоричного слова, а не образність:

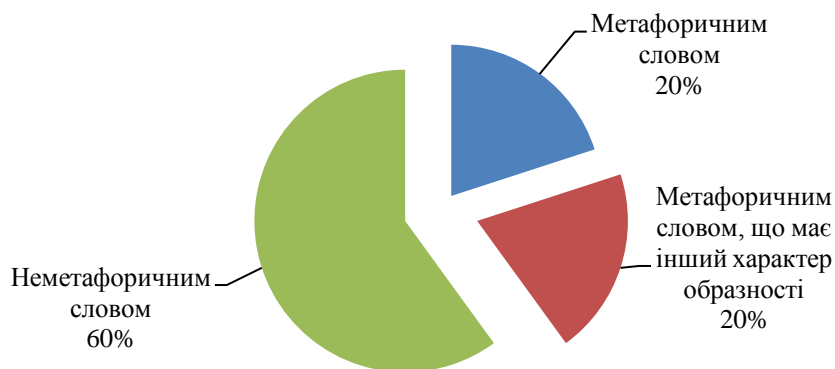
150 feet of pipe with sprinkler heads every 6 feet [11]. - 45-метрова труба з розпилювачами кожні 2 метри [5].

They build up a static charge of their body and when they touch either the gas tank lip (a) or the filling nozzle (b), than that will ignite the gas and cause the explosion [11]. - Внаслідок цього утворюється статична напруга і коли вони торкаються шланга (a) чи ще чогось іншого (b), бензинові випарування можуть вибухнути [5].

У ході дослідження було встановлено, що найчастотнішим способом перекладу метафоричних термінів є переклад неметафоричним словом.

Загальне правило перекладу метафоричних термінів полягає у тому, що образність мовної метафори у перекладі передавати необов'язково, а образність мовленнєвої метафори передається по можливості. Для того, щоб компенсувати певну стилістичну втрату через вживання у перекладі необразної лексики замість метафоричних слів в оригіналі, перекладач може в іншому місці тексту вжити метафоричне слово мови перекладу як відповідник необразного слова в оригіналі [4: 203-204]. Співвідношення способів перекладу метафоричних термінів зображено на діаграмі 1.

Діаграма 1. Способи перекладу метафоричних термінів (у відсотках)

Як різновид складних термінів розрізняють терміни з антропонімами, які утворюються на основі особових імен (як правило, прізвищ). Це або похідні терміни (наприклад, *darwinism*), або термінологічні словосполучення, де прізвище може бути як у називному, так і у родовому відмінку (*Frenel zone* – зона Френеля, *Doppler's effect* – ефект Доплера). В ході проведеного дослідження були виявлені двокомпонентні, трикомпонентні та чотирьохкомпонентні терміни з антропонімами. Проаналізувавши досліджуваний матеріал було встановлено, що найпоширенішим способом перекладу термінів з антропонімами є переклад, при якому означення-прізвище подається у постпозиції у родовому відмінку:

I'd broken a Kimball tube that morning and was out five days of work [12]. - Я розбив трубку Кімболла, і п'ять днів роботи пішло нанівець [6].

The drowsy hum of the Converter is louder in the control room and mixed with it is the chuckle of the Geiger Counters and the erratic buzzing of half a dozen little signal lights [10: 182]. - Монотонне гудіння конвертера в кімнаті контролю посилилося, змішуючись із потріскуванням лічильника Гейгера й керівним дзижчанням півдесятка сигнальних лампочок [1: 193].

У художній літературі також можливий спосіб перекладу, коли означення-прізвище подається в постпозиції в орудному відмінку з прийменником «за»:

It may be nice to know that the square of fourteen is one hundred ninety-six, that the temperature at the moment is 72 degrees Fahrenheit, and the air-pressure 30.02 inches of mercury, that the atomic weight of sodium is 23, but one doesn't really need a robot for that [10: 208]. - Можливо, й не зайве знати, що 14 у квадраті дорівнює 196, що температура повітря у даний момент 72 градуси за Фаренгейтом, а тиск — 30,02 дюйма ртутного стовпчика і що атомна вага натрію 23 [1: 224].

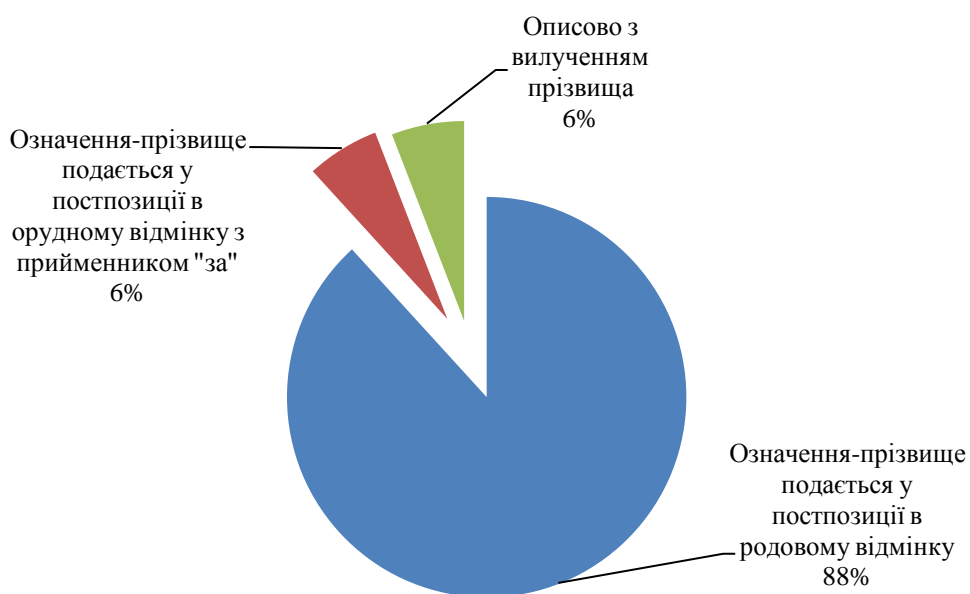
Також у науково-популярних передачах можливий варіант описового перекладу з вилученням прізвища:

We have a Penet-radiation unit [12]. - Ми маємо з собою флюорограф [6].

Це перш за все пов'язано з тим, що основним завданням перекладача є передача змісту висловлювання, не обов'язково зберігаючи його форму.

Хоча у перекладознавстві відомі й інші способи перекладу термінів з антропонімами, як наприклад, присвійним прикметником, утвореним від прізвища (*Debye shielding* – *дебаївське екранування*) або словосполученням, у якому присутнє слово «метод», «спосіб» (*Monte-Carlo simulation* – *моделювання методом Монте-Карло*) чи прізвищем-прикладкою (*Fourier optics* – *фур'є-оптика*), серед матеріалів дослідження таких одиниць знайдено не було, оскільки терміни з антропонімами не так часто зустрічаються у телепередачах та художніх творах. Відсоткове співвідношення способів перекладу термінів з антропонімами зображено на діаграмі 2.

Діаграма 2. Способи перекладу термінів з антропонімами (у відсотках)

Термінологічні абрєвіатури та скорочення, так само як і терміни з антропонімами, не так часто зустрічаються у художніх творах і науково-популярних передачах. Серед них були виявлені трикомпонентні, чотирьохкомпонентні, п'ятикомпонентні і шестикомпонентні терміни. Хоча лінгвістиці відомо набагато більше способів перекладу абрєвіатур та скорочень, у цьому дослідженні охоплюються лише декілька з них, що пояснюється

необхідністю збереження стилістики художнього тексту. Таким чином, під час дослідження було виділено наступні способи перекладу термінів-абревіатур:

1. шляхом генералізації значення у поєднанні з вилученням слова:

This is a radio transmitter, you plug it in and it converts at DC voltage and there come the microwaves [12]. - Це радіопередавач, до нього підходить напруга і виходять хвилі надвисокої частоти [6].

Top avionics, computers, LCD displays. Not a gauge inside [13]. - У ній повно радіоелектроніки, комп'ютерів та дисплеїв. І жодного датчика [7].

2. переклад відповідною повною формою слова:

It produces a radiation level of about 55000 rph [10: 179]. - У нас є кобальт, який виробляє рівень радіації у розмірі 55 000 рентген на годину [1: 197].

Sure, the Smart has a turbocharger, but only get 80bhp [14]. - Звісно, у Смарта є турбіна, але все одно двигун видає лише 80 кінських сил [8].

3. транскодування повної вихідної форми скорочення у поєднанні з вилученням його компонентів:

If anyone's gonna have a high-speed CD-ROM drive for us to test, it's gonna be now [11]. - Якщо Ви шукаєте компакт диск чи ще щось інше, то Вам сюди [5].

4. переклад відповідним скороченням (b):

Gyro stabilized magnetic compass system, VHF communication transistor (a), navigation receiver, VOR localized radiobeacon (b) [12]. - Гідростабілізована система магнітного компаса, VHF-передавач (a), приймач навігаційної системи, ОВЧ радіомаяк (b) [6].

5. прийом прямого включення (див. попереднє речення, варіант a)

6. контекстуальна заміна компонента абревіатури:

The electrons are leaping off the PVC and being stored in a Leyden jar [11]. - Електрони притягуються до металу і залишаються у горщику Лейдена [5].

Таким чином, художні твори та телепередачі поєднують у собі ознаки усіх функціональних стилів мовлення, використовуючи у якості засобів виразності такі елементи інших функціональних стилів як терміни, які

виконують як номінативну, так і стилістичну функцію. До таких термінів належать метафоричні терміни, терміни з антропонімами, а також аббревіатури. При перекладі метафоричних термінів не завжди передається їх образність, у більшості випадків відбувається заміна образу, або образ не зберігається взагалі. Найскладнішими для перекладу є терміни-аббревіатури та скорочення, зміст яких інколи важко зрозуміти у контексті. Переклад таких одиниць часто здійснюється шляхом передачі повної форми терміну, але, оскільки аббревіатури можуть перенавантажувати художній текст, їх інколи перекладають іншим терміном, або ж взагалі загальноживаним словом, що призводить до генералізації значення терміну. Такий процес можна спостерігати і при перекладі інших термінів у нетехнічному контексті, що призводить до появи нових значень і процесів переходу стилістично-маркованої лексики до загальноживаної. Саме функціонування термінів у нетехнічному контексті, а також динамічні зміни у мовленні, які виникають внаслідок цього, є перспективними напрямками подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Азімов А. Я, робот: Науково-фантастичні оповідання / Айзек Азімов; пер. з англ. Д. Грицюк. – Київ: Веселка, 1987. – 271 с.
2. Баловнева О.О. Особливості перекладу англійської науково-технічної термінології [Електронний ресурс] / О.О. Баловнева // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. — 2004. — № 17. — С. 79–81. — Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/articles/2004/04boontt.zip>
3. Веллс Г. Війна світів / Герберт Джордж Веллс; пер. з англ. Д. Паламарчук // Машина часу. – Х.: Фоліо, 2003. – С. 333–469.
4. Карабан В.І. Посібник–довідник з перекладу англійської наукової та технічної літератури на українську мову. Част. 2 (Термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі) / В.І. Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2001. – 324 с.

5. Руйнівники міфів / Mythbusters Сезон 1 Епізод 1 “Ice bullet” [uk] [Електронний ресурс]. Режим доступу до файлу: <http://www.ex.ua/view/5040351>
6. Руйнівники міфів / Mythbusters Сезон 4 Епізод 6 “Cell Phones on Planes” [uk] [Електронний ресурс]. Режим доступу до файлу: <http://www.ex.ua/view/5040351>
7. Топ Гір / Top Gear Сезон 2 Епізод 3 [uk] [Електронний ресурс]. Режим доступу до файлу: <http://www.ex.ua/view/227464>
8. Топ Гір / Top Gear Сезон 2 Епізод 4 [uk] [Електронний ресурс]. Режим доступу до файлу: <http://www.ex.ua/view/227464>
9. H.G. Wells. The War of the Worlds. – Rockville, MD: Arc Manor, 2008. – 180 p.
10. Isaac Asimov. I, Robot. – Reprinted in the UK by Voyager, 2001. – 256 p.
11. Mythbusters Season 1 Episode 1 “Ice bullet” [en] [Електронний ресурс]. Режим доступу до файлу: <http://www.ex.ua/view/5128051>
12. Mythbusters Season 4 Episode 6 “Cell phone on airplanes” [en] [Електронний ресурс]. Режим доступу до файлу: <http://www.ex.ua/view/5128051>
13. Top Gear Season 2 Episode 3 [en] [Електронний ресурс]. Режим доступу до файлу: <http://www.ex.ua/view/127648>
14. Top Gear Season 2 Episode 4 [en] [Електронний ресурс]. Режим доступу до файлу: <http://www.ex.ua/view/127648>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Грицай – викладач кафедри англійської мови технічного спрямування №1 факультету лінгвістики у Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут».

Наукові інтереси: соціальна та функціональна диференціація лексики у телепередачах, соціолінгвістичний аспект функціонування різних типів лексики у телевізійних ЗМІ.